

УДК 883: 92 І.ФРАНКО + 882: 92 М.ГОГОЛЬ + 82.035

ДО 125-РІЧЧЯ ВИДАННЯ ПОЕМИ «МЕРТВЫЕ ДУШИ» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Єременко І.А., Григорук С.І.

Львівський національний університет ім. І. Франка, м. Львів, Україна

Статтю присвячено діяльності І. Франка як перекладача і літературного критика щодо популяризації творчості М. Гоголя у Галичині. Автори розглядають питання про доцільність перевидання поеми Гоголя «Мертвые души» у Франковому перекладі

Ключові слова: письменник, літературний критик, перекладач, перекладацька діяльність, перекладні твори, російська література, видання українською мовою

Тільки те, що здобудемо своєю працею,
те буде справді наше надбання;
і тільки те, що з чужого культурного добра
присвоїмо собі також власною працею,
стане нашим добром.
І.Франко

Праця І. Франка, спрямована на засвоєння українською культурою здобутків світового письменства, зокрема російської літератури, була тривалою і плідною. Каменяр залучав українського читача до культурних надбань інших народів, перекладаючи найбільш значущі твори іншомовних письменників, а також аналізуючи їх у літературно-критичних розвідках.

Дослідником російської літератури Франко виступав не лише українською („праці у журналах „Світ“, „Народ“, „Житє і слово“, „Літературно-науковий вісник“), але й польською та німецькою мовами (у виданнях „Kurjer Lwowski“, „Die Zeit“ та ін.). Як зазначав Ф.П. Погребенник, „на західноукраїнських землях не було іншого такого проникливого, досвідченого й заповзятого критика й популяризатора здобутків російського художнього слова, як І. Франко” [4, с.75]. Визнанням заслуг І. Франка як письменника і науковця, знавця російського літературного процесу, було обрання його почесним доктором російської словесності Харківського університету (1906) [4, с.159]. Мета статті – розгляд діяльності І. Франка як перекладача і літературного критика щодо популяризації творчості М. Гоголя у Галичині.

Постановка проблеми. Особливе зацікавлення у Франка – літературного критика і перекладача викликала творчість письменників, українців за походженням, які збагатили російську літературу. Каменяр справедливо вважав, що вони належать і російській, і українській культурам. Франко зазначав, що „російська Список літератури ХІХ ст. – це великий мартиролог, в котрім поряд з іменами великоруськими ясніють також

малоруські” [9, с.83], що „нова великоруська Список літератури, котрою нині може пишатися не тільки великоруський народ, а й все слов'янство, була в своїх початках спільним витвором великорусів і малорусів і що власне малорусами були ті, котрі йшли в перших рядах поступових письменників, які вели літературу на нові, досі не проторені дороги. Досить згадати, що в ХУІІІ ст., поряд з великорусами Радіщевим і Новиковим, бачимо українців Канніста і Каразіна, поряд з Карамзіним (серед повістярів) бачимо українців Наріжного і Погорільського; поряд з Жуковським, перекладачем „Іліади”, бачимо українця Гнідича, перекладача „Одіссеї”, поряд з геніальним Пушкіним не менш геніального українця Гоголя” [9, с.81]. Погляд на М. Гоголя як українсько-російського письменника поділяли й інші діячі української культури того часу, зокрема М. Драгоманов.

Франкові належать спостереження щодо зв'язків творчості М. Гоголя, як носія української культури, з фольклорними мотивами і образами. Зокрема, на підставі матеріалів рукописного збірника ХУІ століття (з бібліотеки Василіанського монастиря у Львові) Франко дослідив, що „прототип гоголівського Вія – у фольклорі, звідки він потрапив і в рукописні твори” [3, с.179-180].

Одним із свідчень подвижницької праці І. Франка щодо популяризації творчої спадщини М. Гоголя на українських землях є його участь у підготовці Гоголевської виставки, що відбулася в Ніжині у 1902 році (до 50-річчя від дня смерті письменника). Вона проходила при Історико-філологічному інституті кн.Безбородька. У виданому до цієї події „Гоголевском сборнике” Франкові було висловлено вдячність за сприяння в організації виставки, а саме за допомогу у зібранні усіх західноукраїнських видань творів М. Гоголя [див.: 3, с.172].

Твори М. Гоголя в перекладах на українську мову видавалися у другій половині ХІХ століття і в Києві (наприклад, у 1881 році тут вийшла книга перекладів О. Пчілки [2, с.6]), і у Львові, де М. Гоголь був одним з найпопулярніших письменників. Так, 1851 року в Галичині було опубліковано повість „Тарас Бульба” у перекладі П. Головацького. У 60-х роках з'явилися „Вечера на хуторі близ Диканьки” українською мовою і два передруки „Ночи перед Рождеством”. У 70-х - було опубліковано переклад „Вія”. З 80-х років ХІХ століття кількість перекладів і передруків творів М. Гоголя в Галичині зростає. Найчастіше перекладали з „Вечеров”, менше – з „Миргорода”, з Петербурзьких повістей було перекладено „Шинель”. Комедія „Ревизор” перевидавалася з 80-х років ХІХ століття до 1939 року двічі [див.: 3, с.173].

Франко називав «Ревизора» і «Мертвые души» найкращими творами М. Гоголя [8, с.132] і взявся за найскладніше – переклад поеми, за визначенням самого автора, «Мертвые души». Каменяр, який наголошував на виховній ролі та пізнавальному значенні перекладної літератури, вважав цей твір „правдивою, реалістичною картиною життя і мету його автора розумів як важливу, серйозну, сатиричну” [3, с.175].

У листі до М. Драгоманова від 6 лютого 1877 року Франко повідомляв: „Я задумав іменно видавати бібліотеку найзнаменитших романів і повістей заграничних, переведених на наше... На перший раз думаю видати «Мертвые души» Гоголя... І ще одно погане діло – книжок годі достати. «Мертвих душ» нема, бачу, на всю Галичину й одного примірника, і я просив Григоровича, щоби бодай що-то прислав із Києва” [5, с.56-57]. Задуманий 1877 року, цей переклад було видано друком через п'ять років, у 1882 [див.: 1]. Видання супроводжувалось невеликою післямовою перекладача, у якій він стисло повідомляв читачів про долю другого тому поеми, і „Словом від

видавництва» невідомого автора. Цікаво, що оригінальне видання «Мертвых душ» (російською мовою) у Галичині з'явилося на шість років пізніше [див.: 3, с.173].

Слід зважати на те, що переклад „Мертвых душ” І. Франко здійснив у молодому віці – в 25 років, тим вагомішою є для нас його праця. Поява цього перекладу була визначною літературною подією. Щоб належно оцінити заслуги Франка-перекладача, слід враховувати ті труднощі, які йому доводилось долати. „Можна тільки дивуватися, – зазначав Ф.П. Погребенник, – як молодий тоді І. Франко зважився на таке складне завдання, не маючи під руками кваліфікованих словників, досліджень про письменника, зокрема про його мову” [4, с.89].

Перекладацьку діяльність І. Франко розглядав як важливий чинник міжкультурної комунікації. „Переклади чужомовних творів, чи то літературних, чи наукових, – зазначав він, – для кожного народу являються важним культурним чинником, даючи можливість широким народним масам знайомитися з творами й працями людського духу, що в інших краях у різних часах причинялися до ширення просвіти та підймання загального рівня культури” [6, с.7].

Перекладав Франко майже впродовж усього життя – від часів навчання у гімназії й до останніх місяців, коли був уже тяжко хворим. Майже половину його перекладацького доробку становлять переклади із слов'янських мов [2, с.4]. Серед них найбільше перекладів з російської мови. Франко переважно перекладав твори російських письменників своєї епохи (XIX – початку XX століть). Він звертався і до творчості провідних російських поетів та прозаїків, і до представників літератури так званого другого плану, без урахування доробку яких загальна картина літературного процесу була б збідненою. Окрім «Мертвых душ» М. Гоголя, Франко переклав прозові твори І. Тургенева, Г. Успенського, М. Салтикова-Щедріна, М. Помяловського, В. Гаршина, М. Чернишевського, Ф. Достоєвського, Л. Толстого; поезії О. Пушкіна, М. Лермонтова, М. Некрасова, а також мало знаних П. Якубовича, М. Морозова та ін. [див.: 2, с.4; 4, с.117].

Важливим є те, що І. Франко не лише перекладав, але й випрацьовував на підставі власного досвіду теоретичні засади художнього перекладу. Йому по праву належить звання засновника українського перекладознавства як науки [2, с.15]. Франко залишив коментарі до власних перекладів, редакторські зауваження та рецензії на чужі переклади, а також працю „Каменярі”. Український текст і польський переклад: Дещо про штуку перекладання” (1911р.), у якій підсумував погляди на перекладацьку діяльність, вироблені впродовж довголітньої практики перекладача.

Як засвідчують зазначені праці, І. Франко вимагав від перекладача письменницького таланту, здатності проникати у глибини твору, бездоганного володіння мовами оригіналу й перекладу. Основні принципи перекладу, які обстоював Франко, визнаються й сучасною теорією перекладу. Письменник-перекладач виходив з принципу системної цілісності перетворення тексту, згідно з яким при передачі окремих змістовно-структурних елементів оригіналу слід враховувати їх відповідність контекстові усього твору. За словами І. Франка, перекладач не повинен порушувати „одноцільність враження” [6, с. 16] від тексту. Важлива передумова адекватного перекладу, на думку Франка, глибоке розуміння змісту оригіналу. Невірне трактування художньої концепції твору може призвести до хибних рішень при перекладі [див.: 6, с. 16-17].

Франко розглядав переклад як процес перетворення системи смислів оригіналу, а не простої заміни знаків однієї мови знаками іншої. Головне для перекладача –

якнайповніша передача змісту художнього твору та його прагматичної спрямованості, а не точна формальна відповідність. „Переклад має передати не тільки слова, а й думку первотвору”, – вважав І. Франко [7, с.168]. Перекладач може дозволити собі певні заміни, але вони не повинні порушувати художньої цілісності твору.

І. Франко допускав певну адаптацію перекладного тексту до сприйняття іншомовним читачем. Однак зауважував, що перекладач не повинен надто вільно поводитися з текстом оригіналу, аби той не перетворився на витвір його власної фантазії. Перекладачеві слід зберігати художньо-естетичну та національну специфіку першотвору.

На думку Франка, переклад повинен справляти на іншомовних читачів враження, подібне тому, яке робить оригінал, бути зрозумілим для них та мати естетичну цінність. Франко прагнув зробити перекладений ним твір „прислужним для нашої... громади”, основну увагу звертав на „зрозумілість і ясність бесіди” [10, с.179-180].

Висновки. Письменник-перекладач вважав за необхідне враховувати норми та літературні традиції мови перекладу. Франко писав, що старався „подавати кожду думку автора по змозі в такій самій формі, як сам автор, – наскільки се було згідне з духом нашої мови” [10, с.180]. Особливу увагу він звертав на труднощі перекладу з мов „так близько споріднених із собою і притім так фундаментально відмінних” [6, с.12].

Виходячи з цих настанов, І. Франко здійснював і переклади творів російських письменників, зокрема поеми М. Гоголя „Мертвые души”. Як зазначає Р.П. Зорівчак, „теоретичні погляди І.Франка пов’язані з його перекладацькою практикою і впливають з неї” [2, с.7], цих вимог він „намагався дотримуватися сам” [2, с.8]. Тому кожен переклад Каменярка становить не лише художньо-естетичну, але й наукову цінність, засвідчує етапи становлення Франка – перекладача і теоретика перекладу.

На жаль, Франковий переклад «Мертвых душ» з часу його опублікування у 1882 році досі не перевидавався і є малодоступним не лише для пересічних читачів, а й для науковців. Приєднуємося до думки Ф.П. Погребенника, що цей переклад і „сьогодні зберігає історико-літературне значення як перша спроба відтворення українською мовою видатного твору Гоголя” [4, с.89], і вважаємо за доцільне його наукове опрацювання і підготовку до перевидання. З цією метою слід об’єднати зусилля франкознавців, дослідників творчості Гоголя, істориків мови, перекладознавців.

Список літератури

1. Гоголь М.В. Мертві душі /Пер. І. Франка. – Львів, 1882.
2. Зорівчак Р.П. Іван Франко як перекладознавець (До 125-річчя з дня народження) // Теорія і практика перекладу. – К.: Вища школа, 1981. – Вип.5. – С 3-16.
3. Пархоменко М.М. Іван Франко и Гоголь //Пархоменко М.М. Иван Франко и русская литература – М.: Гос. изд. худ. лит-ры. 1954. – С.171-181.
4. Погребенник Ф.П. Іван Франко в українсько-російських літературних взаєминах. – К.: Дніпро. 1986. – 301 с
5. Франко І.Я. До М.П. Драгоманова // Франко І. Збір. творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1986. – Т.48. – С 54-58.
6. Франко І. Я. „Каменяр”. Український текст і польський переклад: Деяко про штуку перекладання // Франко І. Збір. творів. У 50 т. – К. Наук. думка. 1983. – Т.39 – С 7-20.
7. Франко І.Я. Передмова [до видання: Уільям Шекспір. І амлет, принц датський] // Франко І. Збір. творів. У 50 т. – К.: Наук. думка, 1981. – Т.32. – С.156-170.

8. Франко І.Я. Темне царство // Франко І. Збір. творів: У 50 т. - К.: Наук. думка, 1980. -- Т.26. -- С.131-152.
9. Франко І.Я. Українсько-руська (малоруська) Список літератури // Франко І. Збір. творів: У 50 т. - К.: Наук. думка, 1984. -- Т.41. -- С.74-100.
10. Франко І.Я. „Фавст” Гете // Франко І.Я. Збір. творів: У 50 т. -- К.: Наук. думка, 1978. -- Т.13. -- С.174-180.

Еременко І.А., Григорук С.І. К 125-ЛЕТИЮ ИЗДАНИЯ ПОЭМЫ „МЕРТВЫЕ ДУШИ” НА УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена деятельности И. Франко как переводчика и литературного критика по популяризации творчества Н. Гоголя в Галичине. Авторы рассматривают вопрос о целесообразности переиздания поэмы Гоголя «Мертвые души» в переводе Франко.

Ключевые слова: писатель, литературный критик, переводчик, переводческая деятельность, переводные произведения, русская литература, издание на украинском языке

Yeremienko I.A., Hryhoruk S.I. TO THE 125 ANNIVERSARY OF PUBLISHING „МЕРТВЫЕ ДУШИ”. („DEAD SOULS”) IN UKRAINIAN TRANSLATION

The paper provides analysis of Ivan Franko's critical and translation activities on popularizing Mykola Hohol's works in Halychyna. The authors discuss the issue of republishing Hohol's prosaic poem „Мертвые души” („Dead Souls”) in Franko's translation

Key words: writer, literary critic, translator, translator's activity, translations. Russian Literature, the Ukrainian Language editions

Поступила до редакції 23.02.2007 р.